

SİBİRYA TATAR TÜRKÇESİYLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ BENZERLİKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

*Ercan ALKAYA***

ÖZET

Kıpçak grubu Türk lehçelerinin günümüzdeki önemli kollarından birini oluşturan Tatar Türkçesi 1. Orta diyalekt, 2. Batı (Mişer) diyalekti, 3. Doğu (Batı Sibirya) diyalekti olmak üzere başlıca üç ağız bölgesine ayrılmaktadır. Tatar dil biliminde daha çok Batı Sibirya Tatarları olarak adlandırılan Sibirya Tatarları 300 bine yaklaşan nüfuslarıyla bugün Batı Sibirya'nın Tümen, Baraba, Omsk gibi bölgelerinde oldukça büyük bir alanda dağınık olarak yaşamaktadırlar. Sibirya Tatar ağızları da kendi içinde 1. Tobol-İrtiş Bölgesi ağızları (Tümen, Tobol, Saz yöresi, Tevriş ve Tara), 2. Baraba Ağızı, 3. Tom ağızı olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Sibirya Tatar Türkçesi ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı bakımından Oğuzca unsurlarla benzerlikler görülmektedir. Sibirya Tatarları üzerine incelemeleri bulunan D. G. Tumaşeva, D. M. Nasilov, Abdülkadir İnan ve Mustafa Öner gibi bilim adamları, Sibirya Tatarlarının dillerinin oluşumunda Kıpçak, Karluk, Uygur dil özelliklerinin yanı sıra Oğuz unsurunun da katkısı olduğuna dikkati çekmektedirler.

Bu çalışmada Sibirya Tatar Türkçesinde görülen ses bilgisi, şekil bilgisi ve özellikle de söz varlığıyla ilgili Oğuzca (daha çok Türkiye Türkçesi ve ağızları) unsurlar üzerinde durulmuştur. Sibirya Tatar ağızlarında görülen ve Oğuzca söz varlığının bilinen unsurlarından olan; *arı* "arı", *inek* "inek", *bura/pura* "bura, burası", *quça* "koca, eş", *nene* "nine", *tete* "dede" gibi pek çok kelime gösterilmiş, bu kelimelerin Türkiye Türkçesinin hangi ağızlarında bulunduğu yer verilmiş ve konuyla ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Sibirya Tatar Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları, Fonetik, Morfoloji, Söz varlığı

AN EVALUATION OF SIMILARIES SIBERIAN TATAR TURKISH AND TURKEY TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

Tatar Turkish, one of the important branches of Kipchak dialects of Turkish, is regarded as been separated into three branches: 1. Middle dialect, 2. Western (Misher) dialect, 3. Eastern (West Siberia) dialect.

* Bu makale, 21-23 Mayıs 2009 tarihleri arasında Kars'ta düzenlenen II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş biçimidir.

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. El-mek: ealkaya16@gmail.com

Siberian Tatars, known as Western Siberian Tatars, today, is scattered around Tumen, Baraba, Omsk region with their 300.000 population. Siberian Tatar dialects can also be considered as been separated into there branches: 1. Tobol-Irtish Region dialects (Tumen, Tobol, Saz region, Tevriz and Tara), 2. Baraba dialect, 3. Tom dialect.

Siberian Tatar Turkish and Oguz Turkish have shown similarities in terms of vocabulary, phonetic and morphology. Scientists who has studied on Siberian Tatars such as D. G. Tumaşeva, D. M. Nasilov, Abdulkadir Inan and Mustafa Oner, have emphasised that besides Kipchak, Karluk, Uigur Turkish, Oguz Turkish also has some impacts on formation of Siberian Tatar dialects.

In this study, the focus is Oguz Turkish (speically Turkey Turkish and its dialects) elements, seen in Siberian Tatar Turkish in terms of phonetic, morphology and vocabulary. A number of words in Sberian Tatar Turkish such as *arı* 'bee', *inek* 'cow', *bura/pura* 'here', *quça* 'husband', *nene* 'grandmother', *tete* 'grandfather' is given. Their place in Turkey Turkish dialects has been analysed and evaluations have been conducted regarding the topic.

Key Words: Turkish, Siberian Tatar Turkish, Turkey Turkish dialects, Phonetic, Morphology, Vocabulary

Kıpçak grubu Türk lehçelerinin günümüzdeki önemli kollarından birini oluşturan Tatar Türkçesi 1. Orta (Kazan) diyalekt, 2. Batı (Mişer) diyalekti, 3. Doğu (Batı Sibiry) diyalekti olmak üzere başlıca üç ağız bölgesine ayrılmaktadır¹. Tatar dil biliminde daha çok Batı Sibiry Tatarları olarak adlandırılan Sibiry Tatarları 300 bine yaklaşan nüfuslarıyla bugün Batı Sibiry'nın Tümen, Baraba, Omsk gibi bölgelerinde oldukça geniş bir alanda dağınık olarak yaşamaktadırlar². Sibiry Tatar ağızları da kendi içinde 1. Tobol-İrtiş Bölgesi ağızları (Tümen, Tobol, Saz yöresi, Tevriz ve Tara), 2. Baraba Ağızı, 3. Tom ağızı olmak üzere üçe ayrılmaktadır³.

Sibiry Tatarlarının etnik şekillenmesinde Tatar kabileleri her zaman asıl rol oynayan unsurların başında gelirler. Tatarlar; Göktürk, Uygur, Kimek kağanlıkları içinde de yer alıp, bu imparatorlukları meydana getiren grupların en önemlilerinden olmuşlardır. Altın Orda devrinde Sibiry Tatarlarının arasına İdil-Ural Tatarları da katılır. Bu münasebetler İbak ve Köçüm Han zamanında yoğunlaşır⁴. Bunun dışında Sibiry Tatarlarının şekillenmesinde Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, *Oğuz*, Uygur gibi Türk boylarının etkisi olduğu da bilinmektedir⁵.

D. M. Nasilov, Sibiry Türk halklarının oluşumunda, geniş Sibiry topraklarında eski devirlerde yaşayan Ugor, Samoyed, Ket ve bunların akrabası olan başka halkların katkısı olduğunu belirtir. Türklerin, Türk kağanlıkları zamanında Batı Sibiry ovasına gelmeye başlayıp, Uygur ve Kırgız kağanlıkları zamanında gelmeye devam etmiş oldukları tahmin edilir. Ondan sonraki

¹ L. T. Maxmutova (Red.), *Tatar Tülinin Dialektologik Süzlüğü*, Kazan 1969, s. 613.

² Ercan Alkaya, *Sibiry Tatar Türkçesi*, Turkish Studies Yay., Ankara 2008, s. 29-32.

³ D. G. Tumaşeva, *Dialekti Sibirskix Tatar*, Kazan 1977; Ferit Yusupov, "Sibir Tatarları", *Miras*, Kazan 2003/12, s. 35-39.

⁴ Ferit Yusupov, *agm.*, s. 29.

⁵ Ferit Yusupov, *agm.*, s. 29-42.

aşamalarda etnik sürece, Moğol kavimleri de katılır⁶. 13. yüzyılda Batı Sibirya'dan İdil'e kadar uzanan sahadaki göçebe Türk-Kıpçak boyları Moğolların hâkimiyeti altına girer⁷. Bu karışık tarihî süreçler, Sibirya Tatarlarının ve dillerinin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. A. P. Dulzon da Obi'de Samoyedlerin, Tobol-İrtiş bölgesinde Ugorların, Yenisey'de de Yenisey halklarının Türkleşmesi neticesinde Sibirya'da Türk lehçelerinin yayıldığını söyleyerek, adı geçen halkların Sibirya Tatarlarının oluşumuna katkıda bulunduğunu belirtir⁸.

Çeşitli Türk kavimlerinin etkileşme süreci, bundan sonra da devam etmiştir. Kazak, Nogay, Özbek ve Uygur Türkleri, Sibirya Türklerinin oluşmasına katkıda bulunurlar⁹. Bu ilişkiler özellikle, 13. asırdan başlayarak canlanır. Sibirya dışından gelen Tatarların etkisi, Sibirya Hanlığı kurulduktan sonra, 16. asırdan itibaren artmış; Sibirya, Rusya'ya bağlandıktan sonra daha da etkili olmuştur. Bu etki halen daha devam etmektedir. Bunun neticesinde Tatar edebî dili, Sibirya Tatarları arasında yaygınlaşmıştır. Nasilov, Sibirya bölgesi Türkçesinin oluşumunda *Oğuz*, Kıpçak ve Karluk-Uygur dil özelliklerinin birleşmesinin önemli payı olduğunu belirtmektedir¹⁰.

D. G. Tumaşeva "Könbatış Sibirdeği Törki Kabile-Iru Atamaları" adlı yazısında Sibirya Tatarlarının oluşumunu onomastik verilere göre incelerken, Sibirya Tatarlarının teşekkülünde 1. Fin-Ugor ve Bulgar-Ugor, 2. Eski Türk ve Eski Kıpçak, 3. Kıpçak-Nogay kabileleri olmak üzere üç tabaka belirlemiştir. Tumaşeva, bilhassa Saz yöresi ağzında Ugor, Altay, Kırgız tesiriyle birlikte *eski Oğuzca* özelliklerin de bulunduğunu belirterek bu tesirin *Oğuz* asıllı *Uz* ve *Peçenek* boylarının etkisiyle olması gerektiğini söyleyerek, Sibirya Tatarlarının oluşumunda *Oğuz* unsurunun bulunduğunu da vurgulamıştır¹¹. Abdulkadir İnan, *Oğuz* boylarıyla Kıpçakların çok eski çağlardan beri komşu, hatta karışık olarak yaşadıklarını belirtip 11. yüzyılda eser veren tarihçi Gardizi'ye atfen İrtiş boylarındaki Kıpçak-Kimekler zümresinde bir *Bayındır* boyu bulunduğunu kaydetmekte ve Kıpçak-*Oğuz* bağlantısına değinmektedir¹². Ahmet B. Ercilasun, *Oğuzların* 10. yüzyıl başlarında "İdil-Seyhun-İrtiş" arasında bulduklarını ve İlim çevresindeki Kıpçaklarla bir arada yaşadıklarını belirterek Türk boy ve oymaklarının bir arada bulunmalarına değinir¹³. Ercilasun'un belirttiği yerler bugün Sibirya Tatarlarının yurt tuttuğu yerlerdendir. Mustafa Öner de Sibirya Tatar Türkçesinin söz varlığının *eski ve çağdaş Oğuzca* verilerle karşılaştırmalı olarak ele alınmasının gerektiğini belirterek, *Oğuz* etkisine dikkat çekmiştir¹⁴.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Sibirya Tatarlarının dil yapısının ve söz varlığının oluşmasında bir *Oğuz* unsurunun bulunduğu görülmektedir. Sibirya Tatar ağızları incelendiğinde ses bilgisi, şekil bilgisi ve özellikle de söz varlığı bakımından *Oğuzca* özelliklere rastlanmaktadır. Bu çalışmada da Sibirya Tatar Türkçesinde görülen ve *Oğuzca* unsurlarla

⁶ D. M. Nasilov, "Sibirya Türk Halkları (Etnik Azınlıklar) ve Dilleri, **Sibirya Araştırmaları** (Haz. Emine Gürsoy-Naskali), Simurg Yay., İstanbul 1997, s. 51.

⁷ Leysen Şahin, "Sibirya Tatar Türkleri", **Türk Dünyası Kültür Atlası Türk Devlet ve Toplulukları**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 2003, s. 85.

⁸ A. P. Dulzon, "Sibirya Türklerinin Etnolingüistik Dağılımı" (Çev. F. Sema Barutçu-Özönder), **Tuncer Gülensoy Armağanı** (Haz. Ahmet Buran), Kayseri 1995, s. 102

⁹ Leysen Şahin, "Sibirya Türk Toplulukları Tarihi", **Türkler**, 20. C, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 734.

¹⁰ D. M. Nasilov, **agm.**, s. 52.

¹¹ D. G. Tumaşeva, "Könbatış Sibirdeği Törki Kabile-Iru Atamaları", **Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 Bildirileri**, TDK Yay., Ankara 1996, s. 85-92.

¹² Abdülkadir İnan, "XIII.-XVI. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve 'Halis Türkçe'", **Makaleler ve İncelemeler**, C. II, TTK Yay., Ankara 1998, s. 82.

¹³ Ahmet B. Ercilasun, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 360

¹⁴ Mustafa Öner, "Sibirya Tatarcası Söz Varlığı Üzerine Notlar", **46. Uluslararası Altaistik Konferansı Bildirileri /Altay Dünyasında Gündelik Hayat**, 22-27 Haziran 2003 (Proceedings Of 45 Meeting Of The Permanent International Altaistic Conference, June 22-27, 2003), TDK Yay., Ankara 2007, s. 343.

benzerlik gösterdiği düşünülen çeşitli ses, şekil ve söz varlığı unsurları, bilhassa Türkiye Türkçesi ve ağızları ölçüt alınarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. Ses Bilgisi Unsurları

1. /y-/~/c-/ Sesinin Durumu

Eski Türkçede bulunmayan /c/ sesi, Sibiryaya Tatar Türkçesinde de çok az görülen bir ünsüzdür. Bir Kıpçak özelliği olarak bilinen kelime başı y->c-/j- değişimi bazı Kıpçak lehçelerinde düzenli olarak görülmektedir. Kelime başı y- sesi Kazak¹⁵ ve Karakalpak¹⁶ Türkçelerinde düzenli olarak j-'ye, Kırgız Türkçesinde ise c-'ye dönüşmektedir. Tatar Türkçesinde y->c- değişimi sistemli olmayıp yazı dilinde daha çok dar ünlülü kelimelerde (yet->cit-, yer>cir, yığ->cıy vb.) gerçekleşmiştir¹⁷. Tatar yazı dilindeki bu durum Sibiryaya Tatar ağızlarında görülmez. STT edebî dildeki bütün /c/leri /y/ olarak koruduğu için araştırmacılar tarafından "y'leştirici" diyalekt olarak da adlandırılmaktadır¹⁸. STT'de olduğu gibi Mişer Tatarlarının ağızında da edebî dildeki kelime başı /c/ler /y/ olarak korunmuştur.: cin~yin "yen", cir~yir "yer", cilke~yilke "omuz"¹⁹. STT ve Mişer ağızı bu yönüyle Başkurt Türkçesiyle ortaklaşmaktadır. /y/ sesini koruması bakımından Sibiryaya Tatar Türkçesi, Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz Türkçeleriyle ve yine Karay, Başkurt, Özbek, Kumuk, Kırım Tatar, Uygur ve Çulım gibi Türk lehçeleriyle ortaklık göstermektedir²⁰.

Tatar yazı dilinde kelime başında c- olarak görülen kelimeler STT'de y- olarak görülmektedir: yılıt- (YBT, 148): ılıt-, ısıt-. (Tat. cılıt-), yer (YBT, 144): Yer. (Tat. cir), yit- (YBT, 145): Yet- (Tat. cit-), yitü (SDST, 80): Yedi (Tat. cidü), yilek (SDST, 77) (Tüm.): Meyve, çilek. (Tat. cilek), yünke (SDST, 80): Yenge (Tat. ciñgi), yıy- (SDST, 89): Yığ-, topla- (Tat. cıy-), yıru (SDST, 91): Şarkı (Tat. cır).

2 . k>h Değişmesi

Kelime içi ve sonunda k>h değişimi, Oğuz grubu lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde karakteristik bir özelliktir. Ön seste ise Hakas, Tuva, Yakut ve Çuvaş lehçelerinde görülür²¹. STT'de k>h değişmesi seyrek olarak görülür. Tevriz ağızında iç seste ve son seste birkaç örnekte tespit edilmiştir.

çihmen (<çekmen/çebken, TTES, 234) (SDM, 87) "çuha cepken", sühmen (SDM, 87) "çuha cepken", sühmen (<çekmen/çebken, TTES, 234) (SDM, 87) "çuha cepken".

bih (<bek. EUTS, 25) (SDM, 86) "pek, çok", pih (<bek. EUTS, 25) (SDM, 86) "pek, çok", pih (SDM, 86) "pek, çok".

3. q>x Değişmesi

Saz, Tevriz ve nadiren de Baraba yöresinde bu sızıcılışma olayına rastlanır q>x değişmesi Eski Türkçeye değin uzanmaktadır. Kaşgarlı, madde başı olarak verdiği kayu "hani"

¹⁵ Kenan Koç-Oğuz Doğan, **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s. 85

¹⁶ Ceyhan Vedat Uygur, **Karakalpak Türkçesi Grameri**, Denizli 2001, s. 27.

¹⁷ Mustafa Öner, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yay., Ankara 1998, s. 18

¹⁸ G. X. Exetov, **Tatar Dialektolojisi**, Kazan 1984, s. 129.

¹⁹ Ercan Alkaya, "Mişer Tatarları", **Türkler**, 20. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 61

²⁰ X. Ç. Alişina, **Tobolo-İrtışskiy Dialekt Yazıkı Sibirskix Tatar**, Kazan 1994, s. 18.

²¹ Gürer Gülsevin, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında # h Sesi Üzerine", **TDAY-B 2001/I-II**, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 130.

kelimesini açıklarken “Oğuzlar ve Kıpçaklar q’yı x’ya çevirirler. Bunlar Xalaçlardan bir bölüktür. Bunlar, Türklerin “kızım” dediği yerde “xızım” derler. Ve yine öbür Türklerin “qanda erding” dedikleri yerde “xanda erding” derler ki, “nerede idin” demektir.” (DLT III, 218-219) diyerek, Eski Türkçedeki bir ağız farklılığına dikkat çekmektedir. A. von Gabain de Brahmi yazmalarında /q/ yerine yer yer /h/ (hāri- “yaşlanmak”, taşhārū “dışarı”) yazıldığını söyleyerek sızıcılışma olayına yer vermektedir²². Karahanlı dönemine ait Kutadgu Bilig ve Atabetü’l-Hakayık gibi eserlerde de /q/ ve /x/nin birlikte görüldüğü “qalı~xalı “eğer”, qulqaq~qulxaq, yaqşı~yaxşı” gibi örnekler bulunmaktadır²³. Yine Kıpçak dönemi eserlerinde bu sızıcılışma olayı görülmektedir: qanat>xanat, qanı>xanı; aq>ax, oq>ox, buyruq>buyruş vb²⁴.

Bu sızıcılışma Yakut, Hakas, Çuvaş ve Tuva lehçelerinde yaygın; Azeri, Özbek, Balkar, Kumuk ve Karay Türkçesinde de kısmi olarak görülmektedir. S. Serebrenikov, Kazan Tatar Türkçesi ve Çuvaşçadaki sızıcılışma olayını, Fin-Ugor dillerinin tesiriyle açıklamaktadır²⁵.

STT’deki q>x sızıcılışması Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen bir ses olayıdır. L. Karahan, Türkiye Türkçesi ağızlarından Doğu grubu ağızlarının karakteristik bir ses değişimi özelliği olan q>x ses değişiminin Kuzeydoğu ve Batı grubu ağızlarında da sıkça görüldüğünü belirtmektedir²⁶.

xun- (ZGTİY, 154) “kon-”, xal- (ZGTİY, 157), xarındaş (<qarındaş. EUTS, 112) (SDM, 105) “kardeş”.

yaxşı (CTD, 96) “iyi, güzel”, saxla- (CTD, 97) “sakla-, koru-”, axşax (<aqşaq) (ETD, 132) “aksak”, tulxın (<tolqun) (ETD, 132) “dalga”, quyatxan (<koya turğan) (SDM, 87) “koymuş”, qaytxan (<qayt-qan) (ETD, 132) “dönmüş”.

balıx (ZGTİY, 153) “balık”, aralıx (ZGTİY, 153) “ara, zaman”, ax (SDM, 88) “ak, beyaz”, ayax parmax (ETD, 132) “ayak parmağı”.

Bu ses değişimi STT’deki alıntı kelimelerde de görülür: xeder (<Ar. qadar) (SDM, 79) “kadar”, vaxıt (<Ar. vaqt) (SDM, 100) “vakit”, taxya (<Ar. řāqiye) “takke, başlık”, axıl (<Ar. ‘aql) (/CTD, 97) “akıl”.

4. b>Ø Düşmesi

bol- fiilinin başında bulunan b- sesi Eski Türkçeden itibaren Türkçede korunurken günümüzde yalnızca Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye, Azerbaycan ve Gagavuz Türkçelerinde düşerek ol- biçimine dönüşmüştür. STT’de bol- fiilindeki b- sesi korunurken bazı örneklerde kullanılmadığı görülmektedir: Sis kilirsıs, men ulman. (KST, 61) “Siz gelirsiniz, ben olmam”, pir-éki semiya olup (YBT, 28) “bir iki aile olup”. Çok az örneğine rastladığımız bu ses olayı bir Oğuz etkisi olarak düşünülebilir.

²² A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara 1988., s. 4.

²³ Mecdut Mansuroğlu, “Karahanlıca”, **Tarihî Türk Şiveleri** (Çev. Mehmet Akalın), TKAE Yay., Ankara 1998, s. 140

²⁴ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara 1994, s. 17.

²⁵ G. X. Exetov, **age.**, s. 132.

²⁶ Leylâ Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara 1996, s. 128

5. h, ħ>Ø Düşmesi

Türkçede /h/, /ħ/ sesi ile kelime başlamadığı için bazı alıntı kelimelerde bulunan kelime başı, içi ve sonu /h/, /ħ/ sesleri düşer. Bu durum Kıpçak Türkçesi eserlerinde dahi görülmektedir: Far. hanuz>anuz “henüz”, Far. heç>eç “hiç”, Far. hemişe>hamaşa>amaşa “daima”²⁷.

awa (<Ar. hevā) (YBT, 70) “hava”, eybet (<Ar. heybet) (YBT, 119) “iyi, hoş”, er (<Far. her) (YBT, 28) “her”, iç (<Far. ħiç) (SDM, 109) “hiç”, alqa (<Ar. ħalqa) (SDM, 81) “küpe”, isep (<Ar. ħisāb) (SDM, 56) “hesap”, ezirlen- (Ar.<ħāzīr-la-n-) (YBT, 27) “hazırlan-”, erem (<Ar. ħarām) (YBT, 95) “haram”, elwe (BST, 138) (Ar., ħelwā) “helva”.

şeer (<şehir<Far. şehir) (ETD, 187) “şehir”, seerli (<Far. zehr (>zeher-lī) (SDM, 129) “zehirli”, baa (<Far. baha) (SDST, 40) “paha, değer”.

qona (<Far. gunāh) (ETD, 129) “günah, alla (< Ar. Allah) (SDM, 20) “Allah, Tanrı”.

Ön, iç ve son seste /h/ düşmesi Gagavuz Türkçesindeki en yaygın ünsüz düşmelerinden biridir. angısı<hangisi, azırlama-<hazırla-, arman<harman; pelivan<pehlivan, anatar<anahtar; sefta<siftah, evalla<eyvallah²⁸. Aynı şekilde /h/ düşmesi Türkiye Türkçesinin Rumeli ağızlarının karakteristik özelliklerindedir. aydi<haydi, alka<halka, angi<hangi, avlu<havlu, izmed<hizmet gibi ön seste ve yine nasiat<nasihat, saros<sarhoş, tecizat<techizat gibi iç ses düşmeleri bu ağızlarda görülür²⁹. Sibiryaya Tatar ağızları alıntı kelimelerdeki /h/, /ħ / seslerinin düşmesi bakımından Gagavuz Türkçesi ve kimi Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ortaklık göstermektedir.

6. Ayın (‘) Sesinin Durumu

Arapça kelimelerde bulunan ayın (‘) sesi. Tatar yazı dilinde /ğ/ye dönüşür. Sibiryaya Tatar ağızlarında da büyük oranda bu dönüşüm görülür. ğaşıyq (<Ar. ‘āşiq) (SDM, 114) “âşık”, saġat (<Ar. sā‘at) (YBT, 70) “saat”, çemiġ (<Ar. cemī‘) (SDM, 81) “bütün” vb. Ancak Tobol-İrtiş ve Baraba ağızlarında kimi zaman ayın (‘) sesinin Oğuz grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi düştüğü görülmektedir: azap (SDST, 17), azis (SDST, 17), aşıq (SDST, 35), ayıp (SDST, 20) gibi.

Arapçadaki ayın (‘) sesi Tatar Türkçesinin dışında diğer Kıpçak lehçelerinde de /ğ/ye dönüşmektedir. Karakalpak: aġla (<a‘lā) “yüce”, aġza “üye”³⁰; Kazak: ġadalet, qanaġat³¹, Nogay: yamagat “cemaat”, kanagat³², Başkurt: veġez “vaaz”, ġalim, duġa³³, Kırgız mugalim, tabiyat³⁴ gibi. Türkmen Türkçesinde de aynı ses değişimi görülürken diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinde ayın sesi düşmektedir. Sibiryaya Tatar Türkçesinde kimi zaman ayın sesinin düşmesi Oğuzcayla paralellik göstermektedir.

²⁷ Ali Fehmi Karamanlıoġlu, *age.*, s. 21.

²⁸ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 1996, 84

²⁹ Selahattin Olcay, *Doġu Trakya Yerli Aġzı*, TDK Yay., Ankara 1995, s. 22

³⁰ Ceyhun Vedat Uygur, *age.*, s. 32.

³¹ Kenan Koç-Oġuz Doġan, *age.*, s. 87.

³² Dilek Ergönenç Akbaba, “Nogay Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçaġ Yay., s. 629.

³³ Habibe Yazıcı Ersoy, “Başkurt Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçaġ Yay., Ankara 2007, s. 761.

³⁴ Ahmet Buran-Ercan Alkaya, *Çaġdaş Türk Lehçeleri*, Akçaġ Yay., Ankara 2007, s. 325.

II. Şekil Bilgisi Unsurları

1. I. Tip Gelecek Zamanın (Geniş Zaman) Olumsuz Çekimi

Sibirya Tatar Türkçesinin en büyük ağız grubunu oluşturan Tobol-İrtiş bölgesi ağzlarında I. tip gelecek zamanın olumsuzluğu ağzılara göre farklılık göstermektedir. Ağzılara göre olumsuz çekim şu şekildedir:

Tobol-İrtiş (Tümen, Tobol, Saz yöresi, Tevriz, Tara)

qayt-mar-ım/qayt-mas-mın/qayt-mass-ım/qayt-ma-n/qayt-mas-tı-m “dönmem”

qayt-mas-sın/qayt-mar-sın

qayt-mas/qayt-mar

qayt-mas-pıs/qayt-mar-vıs

qayt-mas-sıs/qayt-mar-sıs

qayt-mas-lar/qayt-mar-lar³⁵

Tobol-İrtiş ağzlarından Tümen, Tobol, Tara ve Tevriz ağzlarında olumsuzluk -mAs ekiyle yapılmaktadır. Saz yöresi ağzında olumsuzluk eki Oğuz grubu Türk lehçelerine (Azerbaycan, Gagavuz, Türkmen) has olan -mAr şekliyle kurulmaktadır. Saz yöresi ağzında bütün şahıslarda bu ek, kullanımı bakımından Gagavuz Türkçesiyle ortaklaşmaktadır. Gagavuz Türkçesinde de -mAr olumsuzluk eki bütün şahıslarda kullanılmaktadır³⁶. Tumaşeva, Saz yöresi ağzlarında -mAz yerine kullanılan -mAr olumsuzluk şeklinin 10. yüzyılda Ural ve İdil üzerinden Doğu Avrupa'ya giden Oğuz asıllı Uz ve Peçeneklerin bir kalıntısı olabileceğini belirterek, Sibirya Tatar Türkçesinde bir Oğuz etkisinin bulunduğu dikkat çekmektedir³⁷.

Yine I. tip gelecek zamanın olumsuz çekiminde I. teklik ve çokluk şahısta *al-mas-mın* “almam”, *al-mas-pıs* “almayız” örneğinde olduğu gibi -mAs eki kullanılırken Baraba ve Tom gibi ağzılarda *al-ma-n/al-ma-m* “almam” ve *al-ma-bıs* “almayız” örneklerinde görüldüğü gibi olumsuzluk ekinin sonunda z (s) bulunmamaktadır³⁸. I. şahıslarda olumsuzluk ekinin sonunda bulunan /z/nin kullanılmadığı lehçeler arasında Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesi vardır. Ahmet B. Ercilasun /z/ sesinin düşürüldüğü bu tür I. şahıslardaki kullanımları Oğuzcanın etkisine bağlamaktadır³⁹.

2. Emir Kipinin Çokluk 2. Şahısta Kullanımı

II. çokluk şahıs emir kipi için Tobol-İrtiş ağzlarında **-(ı)η/-(ı̇)η** (Tevriz ve Tara ağzında ayrıca -İnlAr), Baraba ağzında **-(ı)η/-(ı̇)η**; -İnlIs(lar); -İgIs; -İñnAr, Tom ağzında -İñnAr ve seyrek olarak da **-(ı)η/-(ı̇)η** biçimi kullanılır. Sonuna çokluk eki almış biçimler kipin nezaket çekimini yapmaktadır. Tobol-İrtiş ağzlarında ve Baraba ağzında kullanılan emir kipinin çokluk 2. şahsında kullanılan **-(ı)η/-(ı̇)η** eki Oğuzcayla benzerlik gösterir: *kit-ı̇η* “gidin, gidiniz”. Sıs anta pırey nimeni

³⁵ G. X. Exetov, *age.*, s. 159-161.

³⁶ Nevzat Özkan, *age.*, s. 146.

³⁷ D. G. Tumaşeva, “Könbatış Sibirdeği Törki Kabile-Iru Atamaları”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 Bildirileri*, TDK Yay., Ankara 1996, s. 87.

³⁸ D. G. Tumaşeva, *age.*, 1977, 204; D. G. Tumaşeva, *Yazık Sibirskix Tatar*, Kazan 1968, s. 57.

³⁹ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Fiil*, TDK Yay., Ankara 2006, s. 392.

köytirip quymañ (KST, 35) “Siz orada herhangi bir şeyi yakmayınız”.; Mîne siske yır, alıñ, tsatsıñ, tuyıñ (KST, 35). “İşte size yer, alın, ekin, doyun”.

Çokluk 2. şahsın eki Oğuz grubu Türk lehçelerinde şu şekildedir⁴⁰:

Türkiye Türkçesi: -(y)Xn: alın, gelin, okuyun, görün.

Gagavuz Türkçesi: -(y)Xn: alın, başlayın, işleyin, görün

Azerbaycan Türkçesi: -(y)Xn: alın, işleyin, qoyun, görün

Türkmen Türkçesi: -Xñ, -ñ: başlañ, alıñ, biliñ, görüñ, turuñ.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi kimi Sibiryaya Tatar ağızlarında emir kipinin 2. çokluktaki kullanımı Oğuz grubu lehçeleriyle özellikle de ekin sonundaki -ñ ünsüzünün aynı olması dolayısıyla Türkmen Türkçesiyle benzerlik göstermektedir.

3. -maq kerek Yapısıyla Kurulan Gereklilik Kipi

Sibiryaya Tatar Türkçesinde III. tip gereklilik kipi -maq/-mek fiil ismi ekinin üzerine *kerek* kelimesinin getirilmesiyle yapılır. Fiil isimleriyle kurulan ve Uygur Türkçesinden itibaren görülen bu yapı gereklilik kipleri içinde en eski olanıdır. Tatar yazı dilinde görülmeyen bu gereklilik çekimi bugün Oğuz grubu lehçeleriyle (Türkmen Türkçesi hariç) Uygur, Özbek, Kırım Tatar, Başkurt, Kumuk, Nogay, Karakalpak ve Çuvaş lehçelerinde görülür⁴¹. Özellikle Baraba Tatar ağızında kullanımı görülen bu kip, kullanımı ve işlevi bakımından Türkiye, Azerbaycan ve Gagavuz Türkçeleriyle benzerlik göstermektedir.

Taw-alıp eytti: “Min sini istep paramın. Şol yerde **atışmaq kerek**, körüşeyik!” - tédi. (YBT, 70) “Tav Alp dedi: ‘Ben seni arıyorum. Şu yerde karşılaşmak gerek, güreşelim!’, dedi”.

Qeliyenı alğaltım, tuylap, kişı çağırıp **almaq kerek**, titi. (YST, 73) “Aliye’yi almak istiyorum, ama düğün yapıp insanları çağırarak gerek, dedi”.

Nitsik **pılmek kerek**. (ETD, 150) “Nasıl bilmek gerek”.

Pitsen **tsapmaq kerek**. (DST, 196) “Ot biçmek gerek”.

4. -maq/-mek İsim-fiil eki

Sibiryaya Tatar Türkçesinde kullanımı görülen isim-fiil eklerinden biri de -maq/mek’tir. Baraba ağızında ve daha seyrek olmak üzere Tobol-İrtiş ağızlarında kullanımı görülür. Kullanımı ve işlevi itibarıyla Oğuz grubu Türk lehçeleriyle ortaklık göstermektedir. Tatar yazı dilinde kullanılmayan bu isim-fiil eki özellikle orta ağız bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır⁴².

Ülmekten paşqa çara yuq iken miñe. (KST, 74) “Bana ölmekten başka çare yok”.

Yıl **kıtmekni** ay, ay **kıtmekni** kōn öytip üne poyı yol osatılar. (YBT, 77) “Yıl gitmeyi ay, ay gitmeyi gün edip iğne boyu yol alıyorlar”.

Pitsen **tsapmaqqa** kite kişı. (NFG, 225) “Kişiler ot biçmeye gidiyor”.

⁴⁰ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Fiil, TDK Yay., Ankara 2006, s. 703-712

⁴¹ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Fiil, TDK Yay., Ankara 2006, s. 505-565.

⁴²F. Y. Yusupov, Neliçniye Formı Glagola V Dialektax Tatarskogo Yazıka, Kazan 1985, s. 222.

Bu işlerge ni xel itip **tüzmek** kirek? (NFG, 226) “Bu işlere nasıl edip dayanmak lazım?”.

Alarnıñ eybirlerin niçik **almaq** kirek? (NFG, 226) “Onların eşyalarını nasıl almak gerek”.

Şol yerde atışmaq kerek. (YBT, 70) “Şu yerde karşılaşmak gerek”.

5. -Ar ... mAs Zarf-fiil Eki

Geniş zaman ekinin olumlu ve olumsuz türlerinin arka arkaya getirilmesiyle kurulan bir zarf-fiil ekidir. Günümüzde yalnız Türkiye Türkçesi (gelir gelmez, görür görmez), Azerbaycan Türkçesi (görer-görmez, açılar-açılmaz⁴³), Gagavuz Türkçesi (geçer-geçmez, ister-istemez⁴⁴) gibi Oğuz grubu Türk lehçelerinde ve kısmen Oğuz grubu lehçelerinin etkisinde kalan Kırım Tatar Türkçesi (bitirir-bitirmez, kirer-kirmez⁴⁵) ve Nogay Türkçesinde (yeter yetpes⁴⁶) kullanımı görülen bu ekin kullanımına daha önceki dönemlerde rastlanmamıştır⁴⁷. Daha çok Oğuz grubu Türk lehçelerinde kullanımı görülen bu zarf-fiil şeklinin, STT’de iki örnekte tespit edilen kullanımı Oğuz grubundaki kullanımlarla benzeşmektedir.

Pis öyge **kırer-kırmes** yañalıqların kepley ğuytı. (TİD, 71) “Biz eve girer girmez yenilikleri söyleyiverdi”.

Öylerine **yıter-yıtmes** kürıp quytı: qunaqlar kilipler titi. (TİD, 72) “Evlerine ulaşır ulaşmaz gördü: Konuklar gelmişler, dedi”.

6. -İşIn Zarf-fiil Eki

-ışın/-ışın zarf fiil eki Sibirya Tatar Türkçesinde Tobol-İrtiş ağzlarında kullanımı olan bir ektir. Tobol-İrtiş ağzları içinde de bilhassa Tobol ve Saz yöresi ağzlarında kullanımı görülmektedir. Ekin yapısının genellikle -İş fiilden isim yapma ekiyle eski +(I)n vasıta hâl ekinin birleşmesiyle (-İş+In) meydana geldiği kabul edilmektedir⁴⁸. -İşIn eki bugün özellikle Türkiye Türkçesinin Orta Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgesi ağzlarıyla Türkmen Türkçesinde⁴⁹, Sibirya Tatar Türkçesindeki işleviyle kullanılmaktadır. Sibirya Tatar Türkçesinde bu ek özellikle qayt-, kit-, bar-, kil- fiillerinden sonra kullanılmaktadır.

Qaytışın pis te kürgen ayunı. (KST, 60) “Dönerken biz de ayıyı gördük”.

Kitışın töşersis, teniğiske sawlıq kirse. (KST, 60) “Allah sağlık verirse, gittiğinizde girersiniz”.

Şıx'e x'ilişin qelım pötöf x'itti. (ZGTİY, 72) “Size gelirken hâlim kalmadı”.

⁴³ Yavuz Kartallıoğlu-Hüseyin Yıldırım, “Azerbaycan Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 214.

⁴⁴ Nevzat Özkan, **age.**, s. 174.

⁴⁵ Zühâl Yüksel, **Kırım Tatar Türkçesi Grameri**, Ankara 2005, s. 436.

⁴⁶ Dilek Ergöneç Akbaba, “Nogay Türkçesi”, **age.**, s. 662.

⁴⁷ Nesrin Bayraktar, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yay., Ankara 2004, s. 251.

⁴⁸ F. Y. Yusupov, **age.**, 1985, s. 181; Leylâ Karahan, “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri,” **TKA** (Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’a Armağan), Yıl: XXXII/1-2, 1994, Ankara 1996, s. 226-227; Necati Demir, “Şalpazarı, Giresun ve Ordu Yöresi Ağzlarında Kullanılan Zarf-fiil Ekleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 8, Sivas 1999, s. 331.

⁴⁹ Faruk Yıldırım, “(-y)XşXn Zarf-fiili Üzerine”, **Turcology In Turkey** (Ed. László Károly), Szeged 2007, s. 505-519.

Ul kitabı işe **barışın** pirem tip atap quytı. (NFG, 181) “O, kitabı işe giderken vereyim diye söyledi”.

Monta **kilişin** magasintan patinka aldım. (NFG, 181) “Buraya gelirken mağazadan ayakkabı aldım”.

Yulta **kilişin** pı öyge xat yasat. (NFG, 181) “Yolda gelirken bu eve mektup yazıyor”.

Yemgetümge **parışın** Mexliçe kırışın. (NFG, 181) “Yemgetüm’e giderken Mehli’ye uğrarsın”.

Pis **qaytışın** kepleşf utrat it. (NFG, 181) “Biz döndüğümüzde konuşuyordu”.

-İşin ekinin seyrek olarak bulunma hâl ekiyle genişlemiş -İşintA biçimi de görülmektedir: Annan çığıp **qaytışında** astığan kürtük. (KST, 60) “Ordan çıkıp dönerken ahududu çileği gördük”; Bağaytan **qaytışında** palıq satıp altım. (NFG, 181) “Bağay’dan dönerken balık satın aldım”.

III. Söz Varlığı Unsurları

Sibirya Tatar Türkçesinin söz varlığına bakıldığında Oğuz grubuyla ortaklaşan çok sayıda kelimeye rastlanmaktadır. Bu bölümde daha çok Türkiye Türkçesi ve ağızlarıyla Sibirya Tatar Türkçesi ağızlarında görülen ortak kelimeler üzerinde durulmuştur. Sibirya Tatar Türkçesinden alınan ve madde başı olarak verilen kelimelerin Tatar yazı dilinde olmamasına dikkat edilmiş ve bu yapılırken de Tatar Türkçesi yazı diliyle ilgili sözlükler esas alınmıştır. Sibirya Tatar Türkçesindeki kelime ve anlamı verildikten sonra, aynı kelimenin Türkiye Türkçesi yazı dilinde veya Türkiye Türkçesi ağızlarındaki şekil ve anlam bakımından dengi olan kelime verilerek aradaki benzerliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca, madde başı olan verilen kelimenin Sibirya Tatar Türkçesinin hangi ağızında görüldüğü belirtilmiş yine bu kelimenin şekil ve anlam itibariyle karşılığı Türkiye Türkçesinin hangi ağızında veya ağızlarında bulunduğu da belirtilmiştir.

Türkçe Kelimelerdeki Ortaklıklar

alaşa (GTD, 47; SDST, 22) (Tüm., Tob., Bar.): Basık, düşük, kısa. // **Alaşa**: Alçak, engin, basık (Kas., Kon.; DS, C. 1).

arı (SDST, 28) (Bar.): Arı, bal yapan böcek. (Tat. bal kortı; TTSöz., 45).

arış (DZT, 93) (Tob.-İrt., Bar.): Araba oku. // **Arış**: 1. Araba, kağı oku (İzm., Bal., Çan., Bur., Esk., Koc., Sak., İst., Çor., Ama., Gir., Tok., Kon., Ada., Ed., Kırk., Tek.), 2. Düven oku (Bur., Koc.) (DS, C. 1).

armağan (SDST, 27) (Tob.): Armağan, hediye.

ıt poron (DZT, 99) (Tob., Tüm.): Yabani gül. // **İtburnu**: 1. Yabani gül ve meyvesi (Küt., Kars, Gaz., Kon., Ada.) (DS, C. 7), 2. Bir böğürtlen çeşidi (El.-EYAD, 235).

at qöy- (SDST, 30) (Tev.): Ad koy-, isim ver-. (Tat. at kuş-, ata-; TTAS, 53).

bóra (SDST, 45) (Tüm.) Kil bórağa (gel buraya), **pura** (SDST, 179) (Tüm., Tob.): Bura, bu ara. (Tat. bu cir, biri; TTSöz., 96).

batırda- (SDST, 42) (Tüm.): Patırda-, tıkırda-. (Tat. tavışlan-, şavşu kubar-; TTSöz., 337).

Turkish Studies

- bileklük** (SDST, 44) (Tob.): Bileklik, bilezik. (Tat. bilekse; TTS, 48).
- büldürtsün** (SDST, 48) (Tob.): Bildircın. (Tat. büdene, bıbildık; TTAS, 107).
- çaç-paş** (YBT, 88) (Bar.): Saç baş.
- çoçiq** (YBT, 197) (Bar.): Meme. // **Çüçük**: meme (Çor.; DS, C. 3), **çiçik**: meme (İst., Bit., Mal.; DS, C. 3; **ciçik**: meme (Af., Den., Çan., Çor., Sam., Ama., Tok., Gir., Or., Art., Erz., Bit., Mal., Siv., Yoz., Ank., Kay.; DS, C. 3).
- çüre** (YBT, 197) (Bar.): Çevre. (Tat. tire-yün, tire-yak, tire, tirelik; TTSöz., 122).
- eyir-** (SDM, 87) (Tüm.): Eğir-. (Tat. ırle-; TTSöz., 160).
- igin** (SDST, 53) (Bar.): 1. omuz, omuz başı. // **Eğin**: 1. sırt, arka. (İzm.; DS, C. 5). 2. boy, bos, endam. (Çor.; DS, C. 5).
- ılık/ilek** (KST, 112) (Tüm.): Kır keçisi, dağ keçisi. // **Elik**: Dağ keçisi, karaca (Bur., Bol., Zon., Kas., Çnk., Çor., Sin., Sam., Ama., Tok., Or., Gir., Erz., Siv., Kay.; DS, C. 5) **elik keçi** (Or.; DS, C.5).
- imgekle-** (KST, 112) (Tüm.): Emeklemek, dört ayak üstünde yürümek. (Tat. mükele-, mükelep yürü-; TTSöz., 163).
- inanıtlı** (SDST, 55) (Tob.): İnanılır, güvenilir (Kök inan-, Tat. ışanıçlı; TTS, 424. kök ışan-)
- indir-** (YBT, 139) (Bar.): İndir-, aşağı indir-, götür-. (Tat. töşir-).
- inek** (SDST, 56) (Tob.): İnek (Tat. sıyr).
- inelik** (SDST, 56) (Bar.): İğnelik. (Tat. ine kapçıgı; SDST, 56).
- itmek** (SDST, 61) (Tüm.): Ekmek // **Etmek**: ekmek (Bol., Art., Ank.; DS, C. 5); **etmak** (İç.), **etmeh** (Kars), **idmek** (Ed.), **itmek** (Kır.) (DS, C. 5).
- köprü** (SDST, 104) (Bar.); **küpri** (SDST, 109) (Bar.): Köprü. (Tat. küpir; TTS, 201).
- kemşik** (KST, 142) (Tüm.): Eğri. // **Kemçik**: 1. Eğri şey (Af., Kay., DS, C. 8), 2. Ağzı eğri (kimse) (Kay., DS, C. 12).
- kermek** (YBT, 158) (Bar.): Kabuk. // **Kerme**: 1. Yara üstünde oluşan kabuk (El., Mal., DS, C. 12), 2.
- kerme**: Yara kabuğu (Kay.; DS, C. 8.), 3. Deride kalınlaşmış kir tabakası (Tok.; DS, C. 8).
- kertsek** (SDST, 96) (Tob.): Gerçek, doğru. M. Öner, kirtü “yemin, ant; gerçeklik” kelimesinin genişlemiş şekli olan ve Sibirya Tatar Türkçesinde bulunan kerçek/kirçek (kirtü+çek>*kirtçek>kirçek) kelimesinin yalnız Türkiye, Gagavuz ve Türkmen Türkçelerinde bulunduğunu belirterek Oğuz unsuruna dikkat çekmiştir⁵⁰.
- keygine** (SDST, 93) (Tar.): 1. Kurutulmuş etin kızdırılması. 2. Tavada pişirilmiş yumurta. // TT. Kaygana.

⁵⁰ Mustafa Öner, *agm.*, s. 341-342.

- könnök** (KST, 137) (Tüm.): Şemsiye. // **Günlük**: Şemsiye (Den., Çor., Trb., Art., Kars, Gaz., Kon., Ada.; DS, C. 6).
- körte** (DZT, 114) (Tob., Tüm.): Palto. // **Kürde**: Kadın ceket, uzun hırka. (Isp., Küt., Brd., Bil.) (DS, C. 8).
- köse-** (KST, 137) (Tüm.): Dile-, arzu et-. // **küse(n)-**: Beğen-, imren- (Kon., Bay., Kars) (DS, C. 8).
- kügül** (SDST, 106) (Bar.); **kögel**, (YBT 160) (Bar.): Ördek. // **Gövel**: 1. Yeşil başlı ördek (Af., Van, Kay., Ada., Ank.; DS, C. 6), 2. Güzel kuş (Ada.; DS, C. 6).
- kürümlük** (KST, 140): (Tar.): 1. Geline verilen düğün hediyesi, 2. Damat evinde kızı görmek için verilen hediye, görümlük, yüz görümlüğü.
- küs aydın** (KST, 140) (Tüm.); **küs aydın** (SDST, 110) (Tüm., Tob.): Kutlama için söylenen “gözünüz aydın” anlamında deyim.
- qöyın** (SDST, 131) (Bar.): Koyun. (Tat. sarık; TTSöz., 266)
- qal** (SDST, 116) (Tar.): Ahmak, aptal, düşüncesiz. // **Kal**: olgunlaşmamış, çiğ, pişmemiş (Er.; EİA III, 191).
- qançıq** (YBT, 151) (Bar.); **qantsıq** (SDST, 118) (Tom, Tüm., Tob.): Ana hayvan (kedi, köpek, ördek vb.), dişi köpek, kancık.
- qañğa** (SDST, 119) (Tob.): Eğerin ağaçtan yapılan kalıbı. // **Kamga/kamğa/kamka**: Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı (Bal., Esk., Çor., Sam., Ama., El., Mal., Ur., Gaz., Siv., Yoz., Kay., Nev., Niğ., İç., Erz., Hat., Kah., Ada., Ank.; DS, C. 8).
- qarıştır-** (BST, 139) (Tar.): Karıştır-, ekle-. (Tat. katıştır-, katnaştır-; TTAS, 242).
- qay** (SDST, 114) (Tar., Tüm.): 1. İlk yağın kar, 2. Mayıs ayı ortasında yağın kar, 3. Baharda yağışlı, fırtınalı, karlı hava, 4. Bir kişi öldükten sonra ilk kar veya yağmur. // **Kay**: 1. yağmur, yaz yağmuru. (İzm., Esk., Or.; DS, C. 8) 2. Nem (Kon. ; DS, C. 8), 3. Yağmurdan önce esen şiddetli yel (Çan. ; DS, C. 8), 4. Fırtına (Çor.; DS, C. 8).
- qazaq** (KST, 144) (Tüm.): Keski, iskarpela. // **Kazak**: Tekneden hamur kazımaya yarayan demir araç. (Isp.; DS, C. 8).
- qılan** (SDST, 139) (Bar.): At kılı.// **Kılan**: Sert keçi kılı. (Bol., Art.; DS, C. 89).
- qırsıs** (SDST, 141) (Tüm., Tob.): Yalancı, sözünde durmayan. Kelime “hırlı hırsız” ikilemesinde “hırsız” biçimiyle TT.de yaşamaktadır. *hırlı* kelimesi Türkçe sözlükte “İşinde doğru, uslu iyi (kimse)” anlamıyla verilmektedir. Dolayısıyla TT. deki “hırsız” kelimesinin anlamı, Sibiryaya Tatar Türkçesindeki anlamla örtüşmektedir.
- qırtış** (SDST, 142) (Tüm., Tob.): Sınır, tarla sınırı. // **Kırtış**: İki tarla arasındaki ırmak seti. (Kon.; DS, C. 8).
- qısltsa** (SDST, 143) (Tüm., Tob.): Pancar. // **Kızılca**: pancar (Siv.; DS, C. 8).
- qısqaç** (SDST, 142) (Bar.): Maşa, kıskaç. (Tat. kıskıç) // **Kısqaç**: maşa (Den., Çan., Bil., Esk., Sak., Koc., Ama., Or., Trb., Riz., Kah., Siv., Kır., Niğ., Kon., İç., Muğ., Kırk., Tek., Af., Ada.; DS, C. 8)
- qıyıq** (SDST, 139) (Tüm., Tob.): Kumaş, bez parçası. // **Kıyıq**: Köşeli kesilmiş kumaş parçası (Tok., Esk.; DS, C. 8).

Turkish Studies

- qorşaq** (KST, 153) (Tev.): Kuşak. (Tat. korşaw: çember, kuşak; TTS, 167). // **Kurşak**: 1. Kadınların arkadan bellerine bağladıkları işlemeli kuşak (Art., DS, C. 8), 2. **kurşak/gurşah**: Kuşak, bele sarılan kumaş (Kars, DS, C. 12).
- quça** (SDM, 130) (Bar.): Koca, eş.
- qulaq** (SDST, 133) (Tev., Tar, Tüm., Tob): Tek kollu kişi. // **Kolak**: çolak (Brd., İzm., Esk., Ank., Ant., Muğ.; DS, C. 8).
- qutsa** (SDST, 136) (Tüm., Tob.): Büyük, yaşlı kişi. Koca.
- mişek** (SDST, 151) (Sib.): Kedi. (Tat. meçi, pîsi; (TTSöz., 249) // **Mişik**: Kedi (Den., Trb.; DS, C. 9).
- möyöş** (SDST, 154) (Tüm.): Köşe. // **Müyüş**: köşe. (Yal.; DS, C. 9) (<ET. müñüş; TTES, 146).
- nene** (SDST, 158) (Tar., Tüm.): Nine.
- öba** (Bar.) (SDST, 162), **uba** (SDST, 224) (Bar., Tüm.): Tepe, yüksek yer; yığın. // **Oba**: 1. Tepe (İsp.; DS, C. 9), 2. Yazın hayvanlarla çıkılan yayla, yaylak (Trb., El., Siv., Niğ. ; DS, C. 9).
- pağımtsı** (SDST, 166) (Tüm.): Falcı. (Tat. baguçı; TTS, 41). // **Bakımcı/bahımcı**: falcı (Bur., Man., Küt., Zon., Kas., Gaz., Kah., Hat., Siv., Kon., İç.; DS, C. 2.) (Kay.; DS, C. 12), (Ad., Osm.; AOİA II, 457).
- patar** (SDST, 169) (Tüm., Tob.): Kara ördeğin bir türü. // **Patar**: Erkek ördek. (Bur.; DS, C. 9).
- pük** (SDST, 180) (Bar.): Irmağın kıvrımı, büküntü yeri, bük. // **Bük**: dönemeç (TS, 333).
- püyük** (SDST, 180) (Bar.): Büyük, iri. (Tat. zur; TTS, 99)
- sağır** (SDST, 183) (Tar.) / **qolaq sağır** (SDST, 127) (Tar.): Sağır.
- şimkir-** (KST, 190) (Tar.): Sümkir-. (Tat. şingir-; TTS, 270).
- sımraq** (SDST, (Tüm., Tob., Bar.): Emzik. // **Somruk/sormuk**: Bebeklere. tülbent içine tatlı konularak yapılan emzik. (Uş., Af., Den., Esk., Sam., Siv., Ank., Kay., Niğ., İç., Küt., Koc., Bol., İst., Kas., Çor., Ama., Yoz., Kır., Kon., Ada.; DS, C. 10).
- sıtıq** (SDST, 198) (Tob., Tar.): Sürekli ağlayan, ağlak. // **Sıdık/sıdak**: Yerli yersiz ağlayan, sulu gözlü (İzm., Af., Ayd., Muğ.; DS, C. 10).
- söyri** (SDST, 192) (Tar.): Sivri. (Tat. oçlı; TTS, 236).
- suluq** (SDST, 194) (Tob.): Soluk, solmuş. (Tat. sulgan; TTS, 279).
- sürgüts** (SDST, 195) (Tom.): Kar küreme küreği. // **Sürgüç**: Damlarda kar süpürmeye yarayan tahta araç. (Kay.; DS, C. 10).
- sürü** (SDST, 196) (Tob.): Sürü, hayvan sürüsü. (Tat. kötü; TTS, 195).
- şağır** (SDST, 248) (Tüm., Tob.): Olgunlaşmamış, pişmemiş. // **Çakır**: Yeni olgunlaşmaya başlamış meyve (İsp., Brd., Den., Ant., İzm.; DS, C. 3).
- şingirtaq** (DZT, 104) (Tar.): Çingirak, çan. (Tat. kuñraw). // **Çinkirdak**: Çingirak. (Niğ.; DS, C. 3).

- şijik** (SDST, 250) (Bar.): Büyümeye başlamış iki yaşındaki koyun // **Şişik:** Kuzulama dönemine girmiş ya da doğurmuş sütlü koyun (Kas.; DS, C. 10) /**şişek:** 1. Bir iki yaşında koyun, 2. Kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun (TS, 1870).
- tilik** (SDM, 19) (Tüm.): Yırtmaç, yarık.//TT. delik. (Tat. tişik; TTS, 140).
- tap taqır** (YBT, 105) (Bar.): Dümdüz, tamtakır.
- tırsex/tırşkek** (KST, 200) (Tev., Tob.): Arpacık, itdirseği. // **Dırsek:** arpacık (göz hastalığı) (Ank., DS, C. 4).
- tışme** (SDST, 209) (Sib.): Ağaç çit. // **Dizme:** Bahçe ve tarla kenarındaki parmaklık, çit, tahta perde. (İç., Ant., Ed.; DS, C. 4).
- tepe** (SDST, 207) (Bar.): Tepe. (Tat. kalkılık).
- tete** (SDST, 208) (Tar., Tüm.): Dede.
- törme** (DZT, 93) (Tob.-İrt.): Hamurun içine çökelek konarak yapılan yemek. // **Dürme:** 1. Hamurdan yapılan gözleme (Bol.; DS, C. 4), 2. İçine katık konularak sarılmış yufka ekmeği (Isp., Muğ.; DS, C. 4).
- tsabalaq** (SDST, 232) (Tob.): Yanağa vurulan tokat, şaplak.//TT. şaplak.
- tsala** (KST, 216) (Sib.): Azıcık, bir an, bir ara. // **Çala:** Bir an, bir ara (Isp., Bil., Esk., Çor., Kars, Gaz., Siv., Ank., Niğ., Hat., İç., Ed.; DS, C. 3).
- tsalıq** (KST, 216) (Tar.): Azarlayan, yersiz çıkışlar yapan. // **Çalık:** Kaba, patavatsız (Muğ.; DS, C. 3).
- tseynem** (SDST, 236) (Tom., Tüm.): Bir lokma, bir ağız dolusu. // **Çeynem:** bir ağız dolusu (Tok., Van, Mal., Dyb., Gaz.; DS, C. 3).
- tsım** (DZT, 101) (Tüm.): Çim, çimen (Tat. çirem).
- tsıt** (KST, 223) (Tüm.): Çit. (Tat. çiten).
- tsitse** (KST, 219) (Tüm.): En küçük hala veya teyze. // **Çiçe:** 1. Hala (Bur., Kon., Ada.; DS, C. 3.), 2. Teyze (Güm.; DS, C. 3).
- tsitsi** (KST, 219) (Tar.): Babadan veya anneden büyük olan kadın. // **Çiçi/cici:** Yenge. (Af., Den., Man., Siv., Kon., Ada.; Tok., Art., Kır., Nev.; DS, C. 39).
- tsoñqor/tsoñgor** (SDST, 240) (Tüm.): Çukur. (Tat. çokır) // **Çunkur/çungur:** çukur, derin (Kah.; DS, C. 3).
- tsudzuq** (SDST, 242) (Bar.): Sucuk (Tat. kolbasa).
- tsuq** (SDST, 241) (Tar., Bar.): Çok. (Tat. küp). Tatar yazı dilinde çuk (çok) kelimesi yerine “küp” kelimesi kullanılırken “çuk” kelimesinin *çuk-çuk* “çok çok, pek çok” (TTS, s. 400) ikilemesinde bulunduğu görülmektedir.
- tüşeme** (SDST, 222) (Tüm., Tob.): Yere serilen kilim. // **Döşeme:** halı, kilim, çul (Den., Esk., Siv.; DS, C. 4).
- ul-** (KST, 61) (Tob.): Ol- (Tat. bul-).
- ulaq** (SDST, 225) (Tob.): Keçi yavrusu, oğlak.

Turkish Studies

- üdüş** (SDST, 228) (Bar.): Borç, verecek. // **Ödüş:** Ödünç (Er., EİA III, 251)
- ürme** (SDST, 230) (Tüm., Tob.): Söğüt çubuklarından yapılan küfe. // **Örme:** sepet (Bol.; DS, C. 9).
- ürt** (SDST, 230) (Tob., Tar.): 1. Yangın, 2. Ormanda yakılan yer. / **ürt sal-:** ateş sal- (SDST, 230 // **Ört:** ateş (Ada., Osm.; AOİA II, 485).
- yalan** (SDST, 66) (Bar.): Yalan (Tat. yalğan).
- yalın** (KST, 118) (Tüm.): Alev. // **Yalın:** Alev (Isp., Brd., Den., İzm., Man., Bur., Küt., İst., Zon., Çnk., Çor., El., Mal., Gaz., Siv., Ank., Kon., İç., Ant., Muğ., Kırk.; DS, C. 11).
- yapraq** (SDST, 69) (Tom, Tob., Tar.): Yaprak (Tat. yafrak; TTSöz., 472).
- yaramsaq** (KST, 119) (Tar.): Dalkavuk, yordakçı. // **Yaramsu:** Dalkavuk (Or., Ayb. A., 159).
- yas** (SDST, 71) (Tüm., Tob.): Yas, matem.
- yaşlu** (SDST, 73) (Bar.): Yaşlı, ihtiyar. (Tat. kart, küp yeşli; TTSöz., 474)
- yatağan** (KST, 120) (Tar.): Evden çıkmayan. // **Yatağan:** Çok yatan, çok uyuyan, tembel. (Isp., Çor., Esk., Tok., Kars; DS, C. 11).
- yitir-** (SDST, 80) (Bar.): Yitir-, kaybet- (Tat. yugalt-; TTSöz., 480).
- yitir-** (SDST, 80) (Tüm.); (**ydır-** BST, 16) (Tar.): Yedir- (Tat. aşat-; TTSöz., 476).
- yaygın** (SDST, 65) (Bar.): Taşkın, sel. / **Yaygın:** Yatağından çıkan akarsuyun yayıldığı yer. (Ed.; DS, C. 11).
- yekte** (SDST, 75; **yikte**, 77) (Tüm.; Tob.): Ceket, elbise, kaftan. // **Yekte/yikte:** 1. Eteklik (Af., Isp., Ayd., Kon.; DS., C. 11), 2. **yekte:** ferace (Çan., Kon.; DS., C. 11).
- yerik** (BST, 142) (Bar.): Aşeren kadının istediği, aşerdiği yiyecek. // **Yerik:** Aşeren (gebe kadın) (Af., Den., Or., Gir., Mal., Ur.; DS, C. 11).
- yomar** (SDST, 82) (Tom): Bağırsak. // **Yumur:** Hayvanlarda midenin bir parçası (Brd.; DS, C. 11).
- yomrıq** (SDST, 82) (Tüm., Tob.): Yumruk. (Tat. yodrıq).
- Alıntı Kelimelerdeki Ortaklıklar**
- Sibirya Tatar Türkçesinde Türkçe kelimelerin dışında kimi alıntı kelimelerde benzerlikler görülmektedir. Tatar yazı dilinde bulunmayan kimi alıntılar, Sibirya Tatar Türkçesinde görülmekte ve Türkiye Türkçesi ve ağzlarıyla paralellik göstermektedir. Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra Yunanca ve Moğolca gibi ortak alıntılar da bulunmaktadır.
- amrut** (<Far. emrûd) (SDST, 24) (Tob.): Armut.
- çirkin** (<Far. çirkîn) (KST, 225) (Tar.); **tsirkîn** (KST, 218) (Tüm.): Pis, çirkin; kirli.
- daya** (<Far. dâye) (SDST, 49) (Tob.): Anne, doyuran. // TT. Çocuk bakıcısı, sütüne, dadı (TS, 480).
- xarac** (<Ar. xarâc) (SDST, 231) (Tob.): Vergi, toprak vergisi.

- kepķir** (<Far. kef-gır) (KST, 143) (Sib.): Delikli kepçe, süzgeç, kevgir..
- köye** (<Moğ. köge. MTS I, 760) (GTD, 10) (Tob.-İrt.): Kurum, is.// **Küye**: Yanık, is. (Bur.). (DS, C. 8).
- küse** (<Far. kûze: Su testisi; OTL, 636) (SDST, 111) (Sib.): Su kaynatılan pik ya da deminden yapılan demlik. // **Küze**: 1. Üstü geniş ağızlı, iki delikli, kapaklı, ağaçtan su kabı (Er.), 2. Ağaç testi (Er.; EİA III, 209), 3. Küçük testi (Kars; KİA, 380).
- qaqul** (<Far. kâkul) (SDST, 116) (Tob., Tar.): **keğil** (SDST, 93) (Bar.); Alnın üzerine düşen kısa kesilmiş saç, perçem; TS, 1039): Atın alnındaki saç, kakül.
- lexene** (<Yun.) (SDST, 145) (Tob.): Lahana. (Tat. kebıste; TTSöz., 277).
- neşter** (< Far. nışter) (SDST, 158) (Tob.): Küçük bıçak, cerrahide kullanılır, neşter.
- ostara** (<Far. usturre) (SDST, 161) (Tob.): Saç kesilen bıçak, ustura.
- petır** (<Ar. fatır) (SDST, 171) (Sib.): Mayasız hamurdan pişirilen ekmek.// **Fetir**: 1. Saçta pişirilen mayasız yufka ekmeği, bazlama. (Çnk., Sam., Ama., Gir., Güm., Art., Kars, Er., Erz., Van, Bit., Mar., Dyb., El., Mal., Ur., Gaz., Siv.; DS, C. 5.), 2. Mayasız, kalınca sac ekmeği (El.; DS, C. 5).
- piyas** (<Far. piyâz) (SDST, 180) (Tob., Tüm., Tom): Soğan. // TT. **Piyaz**: Kebap, ızgara, köfte, balık vb.nin yanına katılan, ince doğranmış ve tuzla öldürülmüş maydanozlu soğan. (TS, 1613).
- santala** (<Ar. sandaliyye) (SDST, 185) (Tob.): Sandalye, oturak.
- şalgam** (<Far. şelgam) (KST, 227) (Tüm.): Şalgam. (Tat. şalkan; TTS, 409).
- şire** (<Far. şîre) (SDST, 251) (Tüm., Tob.): Meyve suyu. (Şıra) // **Şire**: Üzüm ve öteki meyvelerin suyu (Isp., Kars, Hat., Siv., Ank.; DS, C. 10).
- şur** (Far. şûr: tuzlu; OTL, 1200) (SDST, 251) (Tar., Bar., Tom): Tuzlu su. // **Şur/şor**: Tuzlu. (Bit., Ur., Bur., Zon., Gir., Trb., Art., Kars, Van, Bit., Dyb., Ank., El., Kon.; DS, C. 10).
- torop** (<Far. turb, turub) (DZT, 100) (Tüm., Tob.) Turp. (Tat. tormar; TTSöz., 448).
- tsemper** (Far.<çenber) (KST, 224) (Tüm.): Çember. (Tat. kırşaw; TTSöz, 120).

Yukarıda ele alınan söz varlığı unsurlarına bakıldığında Sibirya Tatar ağızlarında bulunan ve madde başı olarak alınan 107 Türkçe ve 19 alıntı kelime olmak üzere 126 kelimenin Türkiye Türkçesi ve ağızlarında da bulunduğu görülmektedir. Madde başı olan kelimenin bazen birkaç Sibirya Tatar ağızında bulunduğu hesaba katıldığında bu 126 kelimenin, Sibirya Tatar Türkçesine ait üç bölge ağızında 180 kez geçtiği görülmektedir. 180 kelimenin 130'u en büyük ağız bölgesini oluşturan Tobol-İrtiş ağızlarında (Tobol-İrtiş genel 3, Tümen 51, Tobol 47, Tara 25, Tevriş 4), 37'si Baraba ağızında, 7'si de Tom bölgesi ağızında bulunmaktadır. 6 kelime ise Sibirya Tatar ağızlarının tamamında ortaktır. Buna göre Sibirya Tatar Türkçesi ağızlarıyla Türkiye Türkçesi arasında en fazla benzerliğin görüldüğü ağız bölgesi % 72 ile Tobol-İrtiş bölgesi ağızlarıdır. Bu oran Baraba ağızlarında % 21, Tom bölgesi ağızlarında ise % 4 civarındadır.

Sibirya Tatar Türkçesinde madde başı olarak alınan 126 kelimenin Türkiye Türkçesinin 51 ağızında (bir kelimenin birden fazla ağızda bulunduğu hesaba katıldığında) 296 kez geçtiği görülmektedir. 296 kelimenin il ağızlarına göre dağılımı şöyledir: Konya 16, Sivas 14, Çorum 12,

Turkish Studies

Adana 11, Ankara 11, Kars 11, Denizli 10, Eskişehir 10, Kayseri 10, Afyon 9, Bursa 9, Artvin 8, Elazığ 8, Gaziantep 8, Malatya 8, Tokat 8, Amasya 7, İzmir 7, Ordu 7, Bolu 6, Giresun 6, Bitlis 5, Çanakkale 5, Edirne 5, Erzurum 5, Kastamonu 5, Kütahya 5, Samsun 5, Trabzon 5, Antalya 4, Erzincan 4, İstanbul 4, Kahramanmaraş 4, Kırşehir 4, Kocaeli 4, Van 4, Zonguldak 4, Çankırı 3, Diyarbakır 3, Kırklareli 3, Yozgat 3, Aydın 2, Balıkesir 2, Gümüşhane 2, Osmaniye 2, Sakarya 2, Tekirdağ 2, Bayburt 1, Mardin 1, Uşak 1, Yalova 1.

296 kelimenin Leylâ Karahan'ın belirlediği ağız gruplarına göre dağılımı ve yüzdelik oranı ise şöyledir:

1. Doğu Grubu Ağzları: Kars 11, Elazığ 8, Bitlis 5, Erzurum 5, Erzincan 4, Van 4, Diyarbakır 3, Gümüşhane 2, Bayburt 1, Mardin 1. Toplam **44** kelime: % **14.8**

2. Kuzeydoğu Grubu Ağzları: Artvin 8, Trabzon 5. Toplam **13** kelime: % **4.3**

3. Batı Grubu Ağzları: Konya 16, Sivas 14, Çorum 12, Ankara 11, Adana 11, Eskişehir 10, Kayseri 10, Denizli 10, Afyon 9, Bursa 9, Gaziantep 8, Malatya 8, Kırşehir 4, Çankırı 3, Yozgat 3, Tokat 8, Amasya 7, İzmir 7, Ordu 7, Bolu 6, Giresun 6, Çanakkale 5, Kastamonu 5, Kütahya 5, Samsun 5, Zonguldak 4, Kocaeli 4, Antalya 4, İstanbul 4, Kahramanmaraş 4, Balıkesir 2, Sakarya 2, Aydın 2, Osmaniye 2, Uşak 1, Yalova 1. Toplam **229** kelime: % **77.3**

Leylâ Karahan'ın tasnifinde yer almayan ve daha çok Rumeli ağzları olarak bilinen Edirne (5), Kırklareli (3), Tekirdağ (2) ağzlarında kullanımı görülen 10 kelime daha bulunmaktadır. Bunların da dağılımı şu şekildedir:

Rumeli Grubu: Edirne 5, Kırklareli 3, Tekirdağ 2. Toplam **10** kelime: % **3.3**

Sibirya Tatar ağzlarındaki kelimeler, Türkiye Türkçesi ağzlarından en çok Konya, Sivas, Çorum, Ankara, Adana, Denizli, Eskişehir, Kayseri, Afyon gibi illerde görülmektedir. Ağız gruplarına göre ise en fazla Batı grubu ağzlarında Sibirya Tatar Türkçesinin söz varlığına rastlanmaktadır. Batı grubu ağzlarından sonra ise Doğu grubu ağzları, Kuzeydoğu grubu ağzları ve Rumeli bölgesi ağzları gelmektedir. Tatar Türklerinin 19. yüzyıldan itibaren Türkiye'ye göç ettikleri bilinmektedir. Sibirya Tatarlarının bir bölümü 1900'lü yıllarda Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bugün Konya ilinin Cihanbeyli ilçesinin Böğrüdelik köyünde yaşamaktadırlar⁵¹. Bunun yanı sıra İdil-Ural Bölgesinden göç eden Tatarlar da Türkiye'de Eskişehir ve Kütahya başta olmak üzere Bursa, Samsun, Ankara, Aydın, İstanbul, Trabzon, Sivas, Konya gibi illere yerleşmişlerdir⁵². Bu bağlamda Batı grubu ağız bölgesinde bulunan illerde (Konya, Ankara, Sivas gibi) Sibirya Tatar Türkçesiyle benzerliklerin daha fazla görülmesi olağan karşılanabilecekken Doğu grubu, Kuzeydoğu grubu ve Rumeli bölgesi ağzlarında görülen ortak unsurlar ilgi çekicidir.

Sonuç olarak, Sibirya Tatarlarının etnik esasını Kimek-Kıpçak boyları oluşturur. Günümüz Sibirya Tatarlarının oluşumunda en önemli tabakayı Kıpçaklar teşkil etmektedir. Bununla birlikte devam eden tarihî süreçte İdil-Ural bölgesinden gelen Tatar Türkleri, Nogay, Kazak, Karakalpak, Başkurt, Özbek, kısmen Oğuz boyları Sibirya Tatar Türklerinin oluşumuna katkıda bulunur. Bunun yanında kısmen Moğol etkisi ve Türk olmayan yerli halklardan Hantıy, Mansıy, Ugor, Samoyed, Ket gibi halkların da Sibirya Tatar Türklerinin oluşumuna katkıda buldukları düşünülmektedir.

⁵¹ Mehmet Akalın, "Böğrüdelik Tatar Ağzı", **Dil Yazıları** (Haz. Recep Toparlı), TDK Yay., Ankara 2001, s. 22-24; <http://www.cihanbeyli.gov.tr/haber/Web%20Sitelirim1/Ksbky/ky/bogrudedelik.htm>

⁵² Arzu Kılınç Ocaklı, "XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler", **Türkler**, C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 896-905.

Sibirya bölgesi Türkçesinin oluşumunda Oğuz, Kıpçak ve Karluk-Uygur dil özelliklerinin birleşmesinin önemli payı olduğunu bilinmektedir. Bu birleşme ve bir arada yaşama neticesinde Türk boyları arasında bir kaynaşma meydana gelmiş ve karşılıklı olarak ortak unsurlar ortaya çıkmıştır. İncelememizde de görüldüğü gibi Sibirya Tatar Türkçesiyle Oğuz grubu Türk lehçeleri arasında ses, şekil ve söz varlığı bakımından azımsanmayacak oranda benzerlikler bulunmaktadır.

METİN TARAMASI YAPILAN ESERLER VE KISALTMALARI

- AOİA II:** YILDIRIM Faruk, **Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları II**, TDK Yay., Ankara 2006.
- Ayb. A.:** AYDIN Mehmet, **Aybastı Ağzı**, TDK Yay., Ankara 2002.
- BST:** BAYAZİTOVA F. S., **Sıbir Tatarları**, Kazan 2001.
- CTD:** CELEY L., **Tatar Dialektologiyesi**, Kazan 1947.
- DLT:** Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi** (Çev. Besim Atalay), C. I-III, TDK Yay., Ankara 1992.
- DS:** **Derleme Sözlüğü**, 12 Cilt, TDK Yay., 2. Baskı, Ankara 1993.
- DST:** TUMAŞEVA D. G., **Dialektı Sibirskix Tatar**, Kazan 1977.
- DZT:** AXATOV G. X., **Dialekt Zapadnosibirskix Tatar**, Ufa 1963.
- EİA III:** GEMALMAZ Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları**, III. Cilt, TDK Yay., Ankara 1995.
- ETD:** EXETOV G. X., **Tatar Dialektologiyesi**, Kazan 1984.
- EUTS:** CAFEROĞLU Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1993.
- EYAD:** GÜLENSOY Tuncer - BURAN Ahmet, **Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler 1**, TDK Yay., Ankara 1994.
- GTD:** AXATOV G. X., **Tatarskaya Dialektologiya**, Ufa 1977.
- KİA:** ERCİLASUN Ahmet B., **Kars İli Ağzları (Ses Bilgisi)**, TDK Yay., Ankara 2002.
- KST:** TUMAŞEVA D. G., **Könbatış Sıbir Tatarları Tili**, Kazan 1961.
- MTS I:** LESSİNG Ferdinand D., **Moğolca-Türkçe Sözlük** (Çev. Günay Karaağaç), 2 Cilt, TDK Yay., Ankara 2003.
- NFG:** YUSUPOV F. Y., **Neliçniye Formı Glagola v Dialektax Tatarskogo Yazıka**, Kazan 1985.
- OTL:** DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1990.
- SDM:** RAMAZANOVA D. B., **Sıbir Dialektlarının Materiallar**, Kazan 2001.
- SDST:** TUMAŞEVA D. G., **Slovar Dialektov Sibirskix Tatar**, Kazan 1992.
- TİD:** ALİŞİNA X. Ç., **Tobolo-İrtişkiy Dialekt Yazıka Sibirskix Tatar**, Kazan 1994.
- TS:** **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, TDK Yay., Ankara 2005.
- TTAS:** GANİYEV F. (Baş Red.), **Tatar Tiliñiñ Añlatmalı Süzliğı**, Kazan 2005.
- TTES:** EXMETYANOV R., **Tatar Tiliñiñ Kısaça Tarixi-Etimologik Süzliğı**, Kazan 2001.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012*

- TTS:** GANİYEV F. - EXMETYANOV R. - AÇIKGÖZ H., **Tatarca-Türkçe Sözlük**, Kazan-Moskova, 1997.
- TTSöz.:** EXMETYANOV R. - MÖXEMMETDİNOV R. - NURİYEVA F. - GANİYEV F., **Türkçe-Tatarca Sözlük**, Kazan-Moskova, 1998.
- YBT:** DMİTRİYEVA L. V., **Yazık Barabinskix Tatar**, Leningrad 1981.
- YST:** TUMAŞEVA D. G., **Yazık Sibirskix Tatar**, Kazan 1968.
- ZGTİY:** BARSUKOVA R. S., **Zabolotny Govor Tobolo-İrtışskogo Yazıka v sravnitelnom osveşçenii**, Kazan 2004.

KAYNAKÇA

- AKALIN Mehmet, “Böğrüdilik Tatar Ağzı”, **Dil Yazıları** (Haz. Recep Toparlı), TDK Yay., Ankara 2001, s. 21-140.
- ALİŞİNA X. Ç., **Tobolo-İrtışkiy Dialekt Yazıka Sibirskix Tatar**, Kazan 1994.
- ALKAYA Ercan, “Mişer Tatarları”, **Türkler**, 20. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 58-63.
- ALKAYA Ercan, **Sibirya Tatar Türkçesi**, Turkish Studies Yay., Ankara 2008.
- BAYRAKTAR Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yay., Ankara 2004.
- BURAN Ahmet - ALKAYA Ercan, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- BURAN Ahmet - İLHAN Nadir, **Elazığ Yöresi Söz Varlığı**, TDK Yay., Ankara 2008.
- DEMİR Necati, “Şalpaazarı, Giresun ve Ordu Yöresi Ağzlarında Kullanılan Zarf-fiil Ekleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 8, Sivas 1999, s. 313-334.
- DULZON A. P., “Sibirya Türklerinin Etnolingüistik Dağılımı” (Çev. F. Sema Barutçu-Özönder), **Tuncer Gülensoy Armağanı** (Haz. Ahmet Buran), Kayseri 1995, s. 102-110.
- ERCİLASUN Ahmet B., **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- ERGÖNENÇ AKBABA Dilek, “Nogay Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 623-678.
- EXETOV G. X., **Tatar Dialektologiyesi**, Kazan 1984.
- GABAİN A. Von, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara 1988.
- GÜLSEVİN Gürer, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında # h Sesi Üzerine”, **TDAY-B 2001/I-II**, TDK Yay., Ankara, 2003, 129-146.
- İNAN Abdülkadir, “XIII.-XVI. Yüzyıllarda Mısır’da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve ‘Halis Türkçe’”, **Makaleler ve İncelemeler**, C. II, TTK Yay., Ankara 1998, s. 82-107.
- KARAHAN Leylâ, “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri”, **TKA** (Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’a Armağan), Yıl: XXXII/1-2, 1994, Ankara 1996, s. 205-236.
- KARAHAN Leylâ, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, Ankara 1996.
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara 1994.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Fiil**, TDK Yay., Ankara 2006.
- KARTALLIOĞLU Yavuz - YILDIRIM Hüseyin, “Azerbaycan Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 171-230.

- KOÇ Kenan - DOĞAN Oğuz, **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2004.
- MANSUROĞLU Mecdut, “Karahanlıca”, **Tarihî Türk Şiveleri** (Çev. Mehmet Akalın), TKAE Yay., Ankara 1998, s. 133-171.
- MAXMUTOVA L. T. (Red.), **Tatar Tîlinin Dialektologik Süzliğı**, Kazan 1969.
- NASILOV D. M., “Sibirya Türk Halkları (Etnik Azınlıklar) ve Dilleri, **Sibirya Araştırmaları** (Haz. Emine Gürsoy-Naskali), Simurg Yay., İstanbul 1997, s. 51-55.
- OCAKLI Arzu Kılınç, “XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu’ya Göçler”, **Türkler**, C. 13, **Yeni Türkiye Yay.**, Ankara, s. 896-905.
- OLCAY Selahattin, **Doğu Trakya Yerli Ağzı**, TDK Yay., Ankara 1995.
- ÖNER Mustafa, “Sibirya Tatarcası Söz Varlığı Üzerine Notlar”, **46. Uluslararası Altayistik Konferansı Bildirileri /Altay Dünyasında Gündelik Hayat**, 22-27 Haziran 2003 (Proceedings Of 45 Meeting Of The Permanent İnternational Altaistic Conferance, June 22-27, 2003), TDK Yay., Ankara 2007, s. 339-346.
- ÖNER Mustafa, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yay., Ankara 1998.
- ÖZKAN Nevzat, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara 1996.
- ŞAHİN Leysen, “Sibirya Tatar Türkleri”, **Türk Dünyası Kültür Atlası Türk Devlet ve Toplulukları**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 2003, s. 85-90.
- ŞAHİN Leysen, “Sibirya Türk Toplulukları Tarihi”, **Türkler**, 20. C, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 734-742.
- TUMAŞEVA D. G., “Könbatış Sibirdegi Törki Kabile-Iru Atamaları”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 Bildirileri**, TDK Yay., Ankara 1996, s. 85-92.
- TUMAŞEVA D. G., **Dialekti Sibirsikix Tatar**, Kazan 1977.
- TUMAŞEVA D. G., **Könbatış Sibir Tatarları Tili**, Kazan 1961.
- TUMAŞEVA D. G., **Yazık Sibirsikix Tatar**, Kazan 1968.
- UYGUR Ceyhun Vedat, **Karakalpak Türkçesi Grameri**, Denizli 2001, s. 27.
- YAZICI ERSOY Habibe, “Başkurt Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 749-810.
- YILDIRIM Faruk, “-(y)XşXn Zarf-fiili Üzerine”, **Turcology In Turkey** (Ed. László Károly), Szeged 2007, s. 505-519.
- YUSUPOV F. Y., **Neliçniye Formı Glagola V Dialektax Tatarskogo Yazıka**, Kazan 1985.
- YUSUPOV Ferit, “Sibir Tatarları”, **Miras**, Kazan 2003/12, s. 29-42.
- YÜKSEL Zühâl, **Kırım Tatar Türkçesi Grameri**, Ankara 2005.

KISALTMALAR

Ada.: Adana	Ank.: Ankara
Af.: Afyon	Ant.: Antalya
Ama.: Amasya	Art.: Artvin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Ayd.: Aydın	Küt.: Kütahya
Bal.: Balıkesir	Mal.: Malatya
Bay.: Bayburt	Mar.: Mardin
Bit.: Bitlis	Or.: Ordu
Bol.: Bolu	Osm.: Osmaniye
Bur.: Bursa	Sak.: Sakarya
Çan.: Çanakkale	Sam.: Samsun
Çnk.: Çankırı	Siv.: Sivas
Çor.: Çorum	Tek.: Tekirdağ
Den.: Denizli	Tok.: Tokat
Dyb.: Diyarbakır	Uş.: Uşak
Ed.: Edirne	Yal.: Yalova
El.: Elazığ	Yoz.: Yozgat
Er.: Erzurum	Zon.: Zonguldak
Erz.: Erzincan	Bar.: Baraba
Esk.: Eskişehir	Ar.: Arapça
Gaz.: Gaziantep	Far.: Farsça
Gir.: Giresun	Moğ.: Moğolca
Güm.: Gümüşhane	ET: Eski Türkçe
İst.: İstanbul	STT: Sibirya Tatar Türkçesi
İzm.: İzmir	Tar.: Tara
Kah.: Kahramanmaraş	Tat.: Tatar Türkçesi
Kas.: Kastamonu	Tev.: Tevriz
Kay.: Kayseri	Tob.: Tobol
Kır.: Kırşehir	Tob.-İrt.: Tobol-İrtiş
Kırk.: Kırklareli	TT: Türkiye Türkçesi
Koc.: Kocaeli	Tüm.: Tümen
Kon.: Konya	Sib.: Sibir